

Dede Korkut Kitabı'nda Erginlenme ve Bireyleşme Sürecinde Sınama Motifinin İşlevi*

*Function of the Testing Motif During the Process of Maturing and Individualization
in the Book of Dede Korkut*

Yrd. Doç. Dr. Rabia UÇKUN**

Özet

İnsan davranışlarının kültürel temellere dayandığını ifade eden Philip K. Bock, "tüm antropoloji psikolojiktir" diye başladığı "İnsan Davranışının Kültürel Temelleri" adlı kitabını, "tüm psikoloji kültürel dir" diye bitirir. Türk kültürünün en önemli miraslarından biri olarak kabul edilen Dede Korkut Kitabı'nın âdeta bir sınamalar kitabı olduğunu söylemek mümkündür. Philip K. Bock'un tezinden hareketle; Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki anlatma çerçevesinde, sınama motifi ve işlevleri tartışılmıştır. Dede Korkut Kitabı'ndaki sınamaların, kültürel bir eğitim süreci olduğuna dikkat çekilerek; bu sınamaların kendine özgü zamanı, mekânı, kuralı, ödül ve kazanımı, yaptırım ve cezası bulunan bir oyun gibi düşünülebileceği vurgulanmıştır. Sınama motifinin anlatmalardaki kullanımı dikkate alınarak sınıflandırılmış ve işlevleri incelenmeye çalışılmıştır. Sınama ve sinanmanın; aktif katılımlı bir öğrenme ve öğretim modeli olarak kişiyi bedenen ve ruhen hayata hazırlama, bireysel ve toplumsal bir kimlik oluşturma, kültürel ve toplumsal belleği kullanma, koruma ve aktarma, sosyal düzeni koruma ve sürdürme, ders verme, sembol davranışlarla toplum yapısındaki bozulmaya ve değer yargılarındaki değişime dikkati çekerek uyarma işlevi başta olmak üzere açık ve kapalı pek çok işleve sahip olduğu belirtilmiştir. Kahramanların yanı sıra, geçmiş ve şimdinin; eski ve yeninin de simgesel olarak sinandığı Dede Korkut Kitabı'nda; sinanan kişi ve kişiler, sınama çeşitleri, sinamanın yapıldığı ortamlar, sinamanın sembolik anlamı, sinamanın sonucu (ödül- ceza, kazanım- kayıp) ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, sınama, motif, kültür, işlev, destan

Abstract

Philip K. Bock, states that human behavior relies on cultural basis, starts his book named "Cultural Basis of Human Behavior" by saying "all about anthropology is psychological" and finishes by saying "all about psychology is cultural". It is possible to say that the Book of Dede Korkut, considering as one of the most important heritages of Turkish culture, is almost a book of testing. Moving from the thesis of Philip K. Bock, the testing motif and its functions is discussed within the twelve narratives in this paper. It is stressed that testings in the Book of Dede Korkut looks like a part of cultural training process and could be imagined as a

* Bu makale ilk olarak, E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19- 23 Ekim 2015, Çeşme- İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Halk Bilimi ABD, rabia.uckun@ege.edu.tr

game with its own specific timeline, place, rules, gift and incentives and sanctions and punishment. The testing motive is classified according to its usage in narratives and its functions are analyzed. It is stated that testing and to be tested have a lot of direct and indirect functions such as warning function while it helps to prepare person to life physically and spiritually as an active education model, to form a personal and social identity, to use cultural and social memory, to save and to transform, to maintain the social order, to give lesson, to attract attention to the change in social structure and standards of judgment by symbol behavior. Besides the heroes, person or people to be tested, varieties of testing, places of testing, symbolic meaning of testing and results of testing (gift- punishment, incentives- sanctions) are analyzed in detail in this paper.

Keywords: Dede Korkut, testing, motif, culture, function, epic

Türk kültürünün en önemli miraslarından biri olarak kabul edilen Dede Korkut Kitabı'nda; Oğuz Türklerinin hem birey hem toplum olarak kendini ve çevresini tanıma ve tanıtmaya, toplumun kültür kodlarını, davranış kalıplarını öğrenme, hatırlama, gelenekten geleceğe aktarabilmek için, zorlu bir sınama sürecinden geçtiği görülmektedir. Joseph Campbell *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı eserinde halk anlatılarındaki kısaca ayrılma- erginlenme- dönüş [Campbell 2000: 63] olmak üzere sistemleştirerek üç aşamada ele aldığı macera sürecini, kahramanın sembolik yolculuğu olarak değerlendirir. Oğuz beylerinin erginlenme ve bireyleşme sürecinin en önemli aşaması, sinama- sınanmadır.

Türk halk anlatılarında olduğu gibi Dede Korkut Kitabı'nda da yaygın olarak kullanılması rağmen; Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki anlatıma çerçevesinde, sinama- sınanma motifi ve işlevleri konusunda müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada sinama motifi hem anlam hem de işlev yönünden çözümlenmeye çalışılmıştır. Sinama- sınanma motifi, Dede Korkut Kitabı'ndaki temel motifler arasında önemli bir yere sahiptir. Evrensel bir motif olarak sinama/ sınanma motifinin, Dede Korkut anlatımlarındaki kullanım sıklığı özellikle dikkati çekmektedir. Buradan hareketle Dede Korkut Kitabı'nda tespit ve tahlil etmeye çalışacağımız ve aşağıda örneklerini vereceğimiz sinamalar, kahramanın bireysel ve toplumsal bütünlüğünü sağlamada önemli bir işleve sahiptir. Dede Korkut Kitabı'nı, Oğuz Türklerinin ve Oğuz beylerinin maceralarla dolu olgunlaşma, gelişme ve değişme sürecinin simgesel olarak anlatıldığı bir sinamalar kitabı olarak değerlendirmek mümkündür.

Toplumsallaşma

Bilindiği gibi bireyler, uyumlu bir kimlik oluşturmayı, toplumla bütünleşmeyi, davranış ve düşünce kalıplarına uygun olarak hareket etmeyi uzun bir süreçte tecrübe ederek öğrenmektedir. Toplumsallaşma, Güncel Türkçe Sözlükte "*bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci*" [<http://www.tdk.gov.tr> E.T. 15.12.2015] olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik bağlamda benlik veya kişilik bilincinin oluşumu ve gelişimi ancak belli bir topluluk hayatı içinde mümkün olabilmektedir [Kurtkan 1979: 24].

Toplumsallaşmayı sağlayan ana unsurlar, bireysel gelişim ve kültürel devamlılıktır. Toplumsallaşma konusunda, günümüz sosyoloji çalışmalarında iki temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır: Birinci yaklaşım, toplumsallaşmayı, "sosyal rollerin öğrenilmesi" süreci olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımın temel kavramları, "statü" ve "rol"dür. Roller, birey ile toplum arasında bir köprü vazifesi görürler. Rol, bireye içinde bulunduğu konumda kendisinden ne

beklendiğini anlatır. Böylece birey, toplumda gerekli tutum ve davranışlara sahip olmaya yönelir. Ayrıca roller, toplumda önceden var olan beklentilerin somutlaşmasını da sağlar. Bireyin söz konusu bu statü ve rolleri benimseme derecesine göre, toplumla uyumu gerçekleşir [Arslantürk 1999: 219]. Günümüz sosyoloji çalışmalarındaki toplumsallaşma konusuna yönelik ikinci temel yaklaşım ise, "benlik/öz benlik oluşumu"dur.

Buna göre toplumsallaşma, her bir toplumun kendine özgü değer yargıları ve normlarının gözetiminde, kişinin objelere yönelik nasıl tutum geliştirmesi gerektiğinin öğretildiği ve bunun sonucunda da kişinin içerisinde bulunduğu toplumun alışkanlıklarına ve beklentilerine uygun davranışlar göstermesi süreci [Coştu 2009: 133] olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, toplumsallaşma sürecinde birey edilgen- öğrenen, sosyal çevre ise etken- öğreten konumundadır. Fakat her öğrenme süreci toplumsallaşma olarak değerlendirilemez. Toplumsallaşmadan bahsedebilmek için, öğrenmenin bireyin öteki insanlarla girdiği etkileşimin bir ürünü olması gerekmektedir. Bu doğrultuda da, birey açısından toplumsallaşma bir öğrenme- öğretme süreci yani toplumsallaştırma (socialization) sürecidir [Coştu 2009: 134]. Biyolojik bir organizma olarak dünyaya gelen insan, toplumsallaşma süreciyle birlikte toplumun değerlerini, normlarını, bilgi birikimini özümseyerek onun bir üyesi hâline gelmektedir. Bu süreç aracılığıyla birey, toplumsal bir kimlik kazanmaktadır.

Buradan anlaşıldığı üzere her birey, bireysel farklılıklarına rağmen, toplumla bütünleşmeyi, toplumla uyumlu bir kimlik kazanmayı, toplumun kendine özgü belirlediği davranış ve düşünce kalıplarına uygun olarak hareket etmeyi öğrenmektedir. Ekici'nin "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük" adlı makalesinde [Ekici 2001: 50] örneklerle ifade ettiği gibi, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan anlatıların nerede ise tamamında, toplumsal birlik ve bütünlük fikri vurgulanmaktadır.

Sinama Motifi

Bilindiği gibi Türk halk anlatıları motif bakımından metin merkezli kuram ve yöntemler ile incelenmekte iken, son yıllarda motiflerin evrensel olarak farklı ve benzer yönlerinin yanı sıra tarihî süreç içerisindeki gelişim ve değişimi de göz önünde tutularak, psikanalitik ve işlevsel halk bilimi kuramlarıyla da çok yönlü olarak ele alınıp, incelenmektedir.

Motiflerle ilgili olarak en geniş ve en önemli çalışmayı, Stith Thompson yapmıştır. S. Thompson'ın ilk baskısı 1932-36 yıllarında yapılan *Motif Index of Folk Literature* adlı çalışması altı cilttir. S. Thompson, 23 ana başlık altında topladığı motifleri, kendi aralarında da alt başlıklar halinde tasnif etmiştir [Thompson 1975: 29-35]. Tarihî- Coğrafi Fin Yönteminin, en büyük temsilcilerinden birisi olan Stith Thompson, motifi şöyle tanımlamaktadır: "Gelenekte yaşama gücüne sahip olan masalın en küçük unsurudur. Bu gücün yanı sıra alışılmamış ve çarpıcı oluşuyla da dikkati çeker" [Thompson 1946: 415].

Bu tanımdan sonra biz de motifi şöyle tanımlayabiliriz: "Motif, sözlü kültür ortamında üretilen, farklı zaman ve coğrafi mekânlara yayılarak geçmişten bugüne yaşama gücüne sahip olan, kendisini gelenekte muhafaza eden, az ya da çok parçalara ayrılabilen anlatı unsurudur" [Uçkun 2003: 111].

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı *Güncel Türkçe Sözlük*'te sınıamak; "1. Değerini anlamak, gerekli niteliği taşıyıp taşımadığını bulmak için birini, bir nesneyi veya bir düşünceyi yoklamak, denemek, tecrübe etmek. 2. Bilgisini, yeteneğini, yeterliliğini veya niteliğini yoklamak, imtihan etmek" şeklinde açıklanmaktadır [http://www.tdk.gov.tr E.T. 15.12.2015].

Stith Thompson tarafından hazırlanan Motif İndeks'te sinama/sınama motifi "H" maddesinde "Sinama- Sınavlar" başlığı altında verilmektedir. Adı geçen eserde sinama motifi şu şekilde sınıflandırılmıştır: "H. Sinama- Sınavlar, H.0- H199. Tanıma Sınavları, H200-H299.

Doğruluk Sınavları, H300- 499. Evlilik Sınavları (H359.3 Eş Seçimi), H500- H899. Zekâ Sınavları, H900- H999. Cesaret Sınavları, H1000- H1119. Görevlerin Özelliği, H1200- 1399. Kahramanlık Sınavları, H1400- H1599. Diğer Sınavlar" [Thompson 1975: 367-369].

Sınama-sınanma motifi, Dede Korkut Kitabı'nda sıkça kullanılan temel motifler arasında önemli bir yere sahiptir. Neredeyse hemen her boyda birden çok sınamanın, birbirinin içinde ve zincir hâlinde devam ettiği görülür. Sınama motifinin kullanım sıklığı, özellikle dikkati çekmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılarda önemli bir motif olan sınama ve sınanma motifi; olayları, maceraları başlatan ve anlatının akışını etkileyen, konuya yön veren bir motiftir.

Dede Korkut Kitabı'nda Sınama/ Sınanma Neden Önemlidir?

Atlı göçebe kültür ve medeniyetini yaşayan bir toplumun insanı, ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli ve heybetli olmaya mecburdur. Dış dünyaya karşı fiziki olarak güçlü olan bu insanların içyapılarının da güçlü olması gereklidir. İçyapıyı, inanç, değer yargıları, bilgi birikimi ve kendine güven oluşturur. İnsanın inançları ve değer yargıları, dış dünyada yaşanan ve algılanan anlamlar, kurallar, değerler bütünüyle çelişmediği, uyumlu olduğu nispette insan dengeli ve güçlü ruh yapısına sahip olur. Dede Korkut Kitabı'nda bu ahengi hem karakterlerin kişilik yapılarında hem de yaşanan toplum hayatında görmek ve tespit etmek mümkündür [Günay 1998: 5]. Anlatmaların oluşum tarihi itibarıyla atlı- göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı, ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur. Tabiat şartlarının sertliği, çevredeki topluluklarla devamlı mücadele; göçebeye savaşçı, mücadeleci, sert, hareketli bir karakter kazandırmıştır. Dolayısıyla maddi, yani fizik kuvvet, göçebe için hayatın en önemli değeri olarak görünmektedir [Yıldırım 1998: 196].

Sınama- sınanma motifi, sembolik anlam içermesi sebebiyle katmanlar hâlinde geçmiş ve şimdiki içine alan karmaşık bir yapıya sahiptir. Sınama- sınanma motifinin bazı anlatılarda tek başına konuyu belirlediğini veya anlatının yapısını etkilediğini söylemek mümkündür. Sınama motifinin şekli, yöntemi, sebebi, sonucu, sınama ortamı, süresi, sınanan ve sınanların değişiklik göstermesi bir dizi sınama zincirinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Oğuzların yaşam biçimi doğaya bağlı olduğundan yaşayışlarını düzenleyen temel etken doğanın kendisidir. Göçebe kültüründe, doğa ve çevre şartlarının getirdiği güçlükler karşısında, hayatta kalabilmek için o güçlüklerle boğuşmak ve onları yenmek zorunluluğu vardır. Doğanın haşin, yıpratıcı yapısına karşı koyma duygusu, bu insanlara hareketli ve fizik yapıları güçlü birer kişilik kazandırmıştır [Korkmaz 2006: 251-252]. Doğa koşullarındaki sertlik ve çevrelerindeki kendilerini sürekli rahatsız eden farklı toplumlar ile mücadele mecburiyeti, göçebe kültürüne bağlı Oğuz insanına aynı zamanda akıncı ve savaşçı bir kişilik de kazandırmıştır [Korkmaz 2006: 254].

Boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hâkim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç; bireyin kendisini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur [Günay 1998: 11]. İyi bir savaşçı olmak, kahraman adayının sadece kendisini, ailesini ve yanındakileri korumak için değil; aynı zamanda kendini ispatlayarak kahraman olması için de gerekli bir unsurdur. Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz beylerinin, oğul ve kızlarının, eşleri ve yanındaki yiğitlerinin iki önemli özellik temel alınarak sınanıkları görülür. Birincisi alçak gönüllü olma, dürüstlük, cömertlik, konukseverlik gibi karaktere dayanan özelliklerdir ve bunlar, anlatılarda daha ziyade "erdem" sözüyle ifade edilmektedir. Diğeri ise baş kesip kan dökme, ata binme, kılıç kullanma gibi fiziki güç gerektiren özelliklerdir. Bunlar da

"hüner" olarak değerlendirilmektedir. Birbirini tamamlayan bu özellikler, Oğuz alpinin "hünerli" ve "erdemli" olması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır [Duyumaz 2000: 110].

Güç ve cesaret (hüner), cömertlik (erdem), alplığın iki temel göstergesidir [Duyumaz 1999:205]. Sınamalarda ödüllendirilme (ad, san, servet, statü sahibi olma) veya cezalandırılma sınavının iki temel sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bayındır Han, yılda bir kez büyük bir toy düzenleyip iç ve dış Oğuz beylerini toplar, beylerin hünerlerine ve erdemlerine göre toyda yer ve statü kazandığı görülmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda Oğuzların sınamalar aracılığı ile toplumda yapılması ve yapılmaması gerekenler hakkında uyarılması, ahlaki ve hukuki yasakların benimsenmesi açısından önemlidir. Bunlar boy içi evlilik, boy içi öldürme, nifak, merkezi otoriteye isyan, tabiata dönüş yasağı gibi hukuki yasaklar [Abdulla 2015: 134] ile babaya itaat etmeme, yalan söyleme, nişanlı kızın düğünden önce görünmesi, yalnız başına karar verme gibi ahlaki [Abdulla 2015: 146] yasaklardır.

Sınavlar yoluna giren kahramanı yollara düşeren ve maceraya iten, sınavda geçilen yüce ideallere ulaşma isteğidir. Sınamaları başarıyla tamamlama, nefsi yendiğini, asıl benliğini kişiliğini bulduğunu, yaratılış gayesini öğrendiğini, ideal insan mertebesine ulaştığını ifade etmektedir. Destan kahramanı aydınlanma ve benliği yok etme yolunda ayrılma-erginlenme- dönüş macerasını ancak çeşitli sınavlardan geçerek tamamlar. Sınavların sonunda memlekete geri dönüş sembolik ölüm, kahramanın iyileşmesi, sevgiliye kavuşma yeniden doğum olarak düşünülebilir. Evinden, memleketinden ayrılarak türlü sınama ile karşılaşan ve onlarda başarılı olarak erginlenen kahraman, yeniden doğarak topluma geri döner [Özkan 2009: 32].

Eliade'ye göre; ilkel insanın yetişkinliğe geçebilmesi için, "doğal insanlığın" aşılması, "simgesel olarak ölmesi" ve "yeniden dirilmesi" ya da "ikinci doğuş" deneyimini yaşaması gerekir. Bu deneyim, "insan- üstü" kökenlere sahiptir ve kahramanın bazı "sınamalar"dan geçmesi gerekir [Eliade 1994: 157-164]. Çünkü Oğuz Türklerinin hayat tarzı, devamlı hareket ve mücadeleye dayanır. Dede Korkut Kitabı'nda, kendi boyunu koruma, tabiata ve düşmana karşı güçlü olma ve savunma amacıyla sürekli mücadele etmek, Oğuz beylerine cesur ve mücadeleci bir kimlik kazandırmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda alp oluşları ayrıntılarıyla anlatılan Boğaç, Beyrek, Uruz, Kan Turalı, Yigenek, Emren vb. hemen hepsi tek oğuldur ve anne- babalarının ihtiyarlık dönemlerinde dünyaya gelmişlerdir. Tek oğul olma, destan mantığı içinde olağanüstü kahramanlığa hazırlayıcı bir unsurdur. Basat, tek oğul olmamakla birlikte vahşi hayatın içinde bir aslan tarafından büyütülerek alplığa hazırlanmaktadır. Basat'ın kahramanlık göstermesi için, yani Tepegöz'ü yenmesi için böyle bir çocukluk macerasına ihtiyaç duyulmuştur [Duyumaz 2000: 111].

Dede Korkut Kitabı'nda Sınanan Kişiler, Sınama Şekli ve Çeşitleri

Kültürel kimliğin inşası ve geleneğin aktarılma süreci, sınama ve sınama ile sembolize edilmektedir. Oğuzlarda, erkek çocuğun toplum tarafından kabul edilmesi için kahramanlık sergilemesi zorunludur. Oğuz beylerinin hünerli ve erdemli olup olmadıkları, neden hünerli ve erdemli olmaları gerektiği konusunda pek çok sınama örneği mevcuttur. Oğuz beylerinin erginlenme ve bireyleşme sürecinin en önemli aşaması, sınamadır. Sınananlar genellikle Oğuz beylerinin oğullarıdır. Oğulların anne, baba, aile ve yaşadıkları topluma karşı sorumlulukları vardır [Karakas 2012: 155]. Düşmanla savaşma ve aile fertlerini tutsaklıktan kurtarma konusunda sınanan beyler, kahramanlığını cesaret ve gücünü kullanarak başarılı olmaktadır.

Oğuzlarda, erkek çocuğunun toplum tarafından kabul edilmesi için kahramanlık sergilemesi zorunludur. Bu erkek çocuk, hem baş kesip kan dökecek kadar hünerli, hem de aç doyuracak, çıplağı giydirecek, borçluyu borcundan kurtaracak kadar erdemli olmalıdır. Oğuzların bir erkek çocuktan beklediği şey, ideal bir tip olmasıdır [Duyamaz 1999: 50]. Oğuzların bir oğuldan bekledikleri, onurlu ve erdemli bir yiğit olması, Oğuz töresini yürütmesi, geleneği geleceğe taşımasıdır. Bir yiğitten beklenen, göçebe kültüre uyum sağlayıp bu kültürel yaşamının devamını sağlamak ve bu düzeni koruyup kollayan bir alp olmasıdır. Alplık yaşı ise on beş ya da on altıdır. Onlar ya soydan ya da soptan soylu bir aileye mensupturlar. Onların ya anneleri han kızıdır ya da babaları yönetenler grubunda yer alan soylu veya imtiyazlı beylerdir. Doğdukları anda zaten sosyal bir statüye sahip olan bu kahramanların, yapacağı ilk şey bir ad olarak bireysel bütünlüklerini sağlamaktır. Bireysel bütünlüklerini sağladıktan sonra kahramanlık sergileyip babalarından beylik almaları gerekir.

Bayındır Han'ın divanında yer edinebilmenin şartı kahramanlık ve cömertliktir. Mukaddimede "*Er malına kıymayınca adı çıkmaz*" [Ergin 2011: 74] sözü bu durumu kısa ve öz olarak dile getirmektedir. Kılıç kuşanarak, baş kesip kan dökmek ve sofraya çekip açları doyurmak, kahramanın sınama- sınanma sürecini başarı ile tamamladığının, hünerli ve erdemli bir yiğit alp olduğunun göstergesidir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın söylediği "kılıcımdan mı soframdan mı gördü" sözleri hüner ve erdeme vurgu yapması bakımından oldukça dikkati çekicidir. Sınanan Dirse Han çocuk sahibi olmuş, oğlu Boğaç ise boğayı hem güç hem aklını kullanarak yenmiş; ad, taht ve beylik olarak kendini ispat etmiştir. Kahramanın ad alması kan döküp baş kesmesi sonucunda gerçekleşir [Ergin 2011: 118] ve "Boğaç" adı verilir [Ergin 2011: 83]. Kırk yiğidin ihaneti, Boğaç'ın habersiz ava çıkması, Dirse Han'ın oğlunu yaralaması, ana sütü, dağ çiçeği ve Boz atlı Hızır ile tedavi edilmesi, babasını esaretten kurtarması sınama motifleriyle bağlantılıdır. Dirse Han Oğlu Boğaç babasının ona olan güvensizliğinden sonra babasına takınacağı tavır konusunda sınanır. Babasına kıyamaz ve onu esir tutan 40 namerdin elinden kurtarır (şimdinin sınanması).

Dirse Han'ın eşinin tavsiyesiyle attan aygır, deveden buğra ve koyundan koç kırdırır. İç ve Dış Oğuz beylerini toplar, aç görse doyurur, yalın görse giydirir, borçluyu borcundan kurtarır. Tepe gibi et yığdırır, göl gibi kıymız sağdırır. Hep birlikte ellerin açıp dua ederler (cömertlik sınavı) [Ergin 2011: 78- 81]. Ödül; Dirse Han'ın çocuğunun olması, toplumda itibar ve statü kazanmasıdır.

Baba oğlunu sorgulamadan bir iftira nedeniyle öldürmeye teşebbüs etmiş, ancak oğul, her şeye rağmen, babasını kırk namert elinden kurtarmıştır. Böylece Boğaç Han, Oğuz toplumunun mukaddes değerlerine uygun bir davranış örneği göstermiştir [Karakaş 2013: 1871- 1872]. Bu olayda yönlendirici olan Dirse Han'ın eşi Boğaç'ın annesidir. Kadın, anne olarak aile içi ilişkileri düzenlemiştir. Bu boyda cesaret, güç sınavı; zekâ, yapılması zor görevler, doğruluk, sadakat ve bağlılık, tanıma sınavı dikkati çekmektedir. Dirse Han'ın esir düşmesini sınamalar sonucunda aldığı ceza, Boğaç'ın ad, taht ve beylik almasını ise ödül olarak düşünmek mümkündür.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda pek çok kişinin aynı anda sınanıldığı görülmektedir. Anneler ve oğulları hakkındaki bu anlatmada Kazan Han başta olmak üzere hanımı Burla Hatun, oğlu Uruz, Oğuz beyleri, Karacuk Çoban sınanmaktadır (sadakat, cesaret, namus, tanıma- kimlik imtihanı, hileli oyunlar, kahramanlık sınavı). Salur Kazan'ın evinin yağmalanması boyunda, Salur Kazan da eskiyi- geçmişini yani annesini ve şimdiki- yeniye yani oğlu Uruz ve hanımı Burla Hatun'u tercih etme konusunda sınanmaktadır. Oğlu ve hanımı için her şeyi feda edeceğini söylerken annesine de kıyamaz ve hile ile onu da

kurtarmaya çalışır. Birinci hikâyede Boğaç'ın ikinci hikâyede ise Uruz'un babaya sadakat sınavından geçirilmesi önemlidir. Bu boyda cesaret, sadakat- bağlılık, tanıma, hileli oyunlar ve namus sınavı yer almaktadır. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Şöklü Melik Kazan Beyin yurdunu evini barkını yağmalamakla kalmaz, annesini karısı Burla Hatun ve oğlu Uruz'u esir alır. Burla Hatun için Uruz kendini feda etmek ister [Ergin 2011: 105- 107]. Kahraman sınamalarda küçük düşerim diye başkasından yardım almayı reddeder. Salur Kazan'ın Karaçuk Çoban'ın yardımını reddetmesi gibi [Ergin 2011: 105]. Burla Hatun eşine sadık kalma ve namusuna sahip çıkma konusunda çarpıcı bir örnektir. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda düşman, pek çok kadını tutsak almıştır, ancak bunlardan Kazan'ın eşinin kim olduğunu bulamaz. Burla Hatun, kâfirlerin kendisi hakkındaki ahlaksız düşüncelerini oğlu Uruz'a bildirir. Uruz, annesine gerektiğinde oğlunun etini yemesini, asla düşmanın yatağına girmemesini, Kazan'ın namusunu ayaklar altına aldirmamasını öğütler. Burla Hatun da namus ve sadakat sınavını geçer, Kazan'a sadık kalır [Ergin 2011: 105-107].

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda sınanan Bamsı Beyrek baş kesip kan döktükten sonra geleceğe uygun olarak ad alır. Bamsı Beyrek Boyunda "*ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad komazlar idl*" ifadesi yer almaktadır [Ergin 2011: 118]. Bamsı Beyrek boyu adeta sınamalar üzerine kurgulanmıştır. Beyrek'in birden çok sınanması dışında Banu Çiçek, Deli Karçar ve Dede Korkut da sınananlar arasında yer almaktadır.

Dede Korkut anlatmaları çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bamsı Beyrek'in bir kahraman olarak yolculuğu semboliktir. İnsan sadece yeryüzünde soyunu devam ettirmek için değil, aynı zamanda doğa, vahşi hayvanlar ve düşmanlarla mücadele ederek hayatta kalmayı başarmak için de mücadele eder ve bu sebeple sınanmak zorundadır. Beyrek düğün olacak kızın kalkıp oynamasını ister. Kendisini aldatmaya çalışan Banu Çiçek'ten önce ayağa kalkan kadınları tanır, ayıplarını tek tek sayar (kimlik tanıma sınavı). Bamsı Beyrek boyundaki tanıma ile ilgili sınamalar, çok ve çeşitlidir. Deli ozan kılığında kopuz çalıp soy soylayarak tanıma, kanlı gömlekle tanıma, fiziksel özelliklerden tanıma, yüzükle tanıma dikkati çekmektedir. Beyrek düğün olacak kızın kalkıp oynamasını ister. Kendisini aldatmaya çalışan Banu Çiçek'ten önce ayağa kalkan kadınların kimliğini ifşa eder, kusur ve ayıplarını tek tek söyler (kimlik tanıma sınavı).

Bamsı Beyrek'in erginlenme süreci, bir başka ifade ile sınav yolculuğu, dairesel bir çizgi üzerinde gerçekleşir. "Yola Çıkış" büyümenin işareti, "erginlenme" sınavlarla dolu zorlu bir geçiş sürecidir. "Geri Dönüş" ise erginlenen, dönüşen kahramanın eski hayatını terk ederek yetişkinler toplumuna girmesini ve yeniden doğuşunu simgelemektedir. Beyrek, kendini ve çevresini daha iyi tanıyan, dostunu düşmanını daha iyi bilen bir yetişkin olarak Banu Çiçek'le evlenir ve erginlenme macerasını tamamlar [Özkan 2009: 27].

Beyrek ve Banu Çiçek evlenebilmek için zorlu sınavları aşmak zorunda kalır. Beyrek'in kaçırılmasını sembolik bir ölüm olarak, geri dönüşünü de dirilişin, yeniden doğuşun sembolü olarak yorumlamak mümkündür. Alp kadın tipinin temsilci durumundaki Banu Çiçek; sadakat, sevdiğine bağlılık konusunda sınanır ve bu sınamadan başarıyla geçer.

Beyrek adeta mit tarafından cezalandırılmaktadır. Esarete iken kâfir kızı ile ilişki kurmuş, onunla evleneceğine dair söz vermiş ant içmiş; ama sözüne sadık kalmamış, verdiği sözü tutmamıştır. Nişanlısı Banu Çiçek ile görüşme yasağını ihlal ettiğini düşünürsek, Beyrek cesaret, güç, kahramanlık ve zor görevlerin yerine getirilmesi ve sadakat itaat sınavlarından başarı ile çıkmış ama yeteri kadar erdemli olamamış, hukuki ve ahlaki bazı ihlalleri sebebiyle öldürülerek cezalandırılmıştır. Verilen iletleri göz önünde bulundurduğumuz zaman, Beyrek aracılığı ile rol model olarak gelecek kuşakların uyarıldığını ve topluma çeşitli uyarıcı mesajlar verildiğini söyleyebiliriz. Bu boyda tespit ettiğimiz sınamalar,

cesaret, kahramanlık, yerine getirilmesi zor görevler, doğruluk, evlilik ve eş seçimi, akıl, dürüstlük ve tanıma sınavlarıdır.

Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Esir olduğu boyda Kazan, Uruz, Burla Hatun, 40 yiğit ve 40 kız sınanmaktadır. 16 yaşına gelen Uruz'un baş kesip kan dökmemesi babası için büyük bir üzüntü kaynağıdır. Uruz'un "*hüneri oğul babadan mı görür, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ben senden ne gördüm ne öğreneyim!*" sözleri çok önemlidir. Ayrıca "*o zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi, iki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi!*" [Ergin 2011: 63] sözü Dede Korkut Kitabı'nda kahramanlarının neye göre sınanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Uruz'un yaşadığı değişim ve dönüşümün anlatıldığı bu boyda, Uruz'un gelişim, dönüşüm ve olgunlaşma sürecini değişik sınamalar ile tamamladığı görülür. Uruz'un olgunlaşması için her şeyden önce kendi içindeki karanlık güçleri temsil eden gölgeyi yenmesi gerekmektedir. Han kızı olan Kazan'ın eşi boyu uzun Burla Hatun da, cesur, alp kadın tipi olarak ata biner, kılıç kuşanır, düşmanla mücadele eder, eşinden hesap sorar [Ergin 2011: 163]. Bu boyda zekâ, cesaret, kahramanlık, korku sınavı yer almaktadır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda Deli Dumrul, annesi, babası ve hanımı sınanmaktadır. Aslında sınanan anne ve babanın temsil ettiği geçmiş ile hanımının temsil ettiği yaşanılan zamandır. Deli Dumrul boyunda korku, hileli oyunlar ve cesaret sınavı yer almaktadır. Deli Dumrul'un karısının sadakati ödüllendirilirken, Deli Dumrul'un anne ve babası cezalandırılarak Tanrı tarafından canları alınır (geçmişin sınanması). Dumrul'un ölümle karşılaşması, bir anlamda "ölümle sınanma"sıdır. Sembolik ölümle sınanma, ataerkil toplumlarda, delikanlıların, erkekler arasına katılabilmeleri için gerekli "inisiasyon ritleri"nde (kabul töreni) geçmek zorunda oldukları bir aşamadır [Saydam 1997: 144]. Duha Koca oğlu Deli Dumrul boyunda, "*güzel Tanrı imaretler yapayım senin için, aç görsem doyurayım senin için, alırsan ikimizin canını al!*" sözleri kahramanların sınanmasıyla ilgili dikkat çekici bir örnektir. Aynur Koçak, Dede Korkut Kitabı'ndaki Deli Dumrul, Deli Karçar, Deli DüNDAR, Deli Budak, Deli Evren gibi karakterlerin tahlilini yaparak "alp/ yiğit" arketipini sınıflandırmıştır. [Koçak 2004: 283-284]. Dede Korkut Kitabı'ndaki deli tipini "alp/yiğit deli tipi"nin içerisinde değerlendirmiştir [Koçak 2004: 283]. Dede Korkut anlatmalarında, erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından sınaması, Kan Turalı- Selcen Hatun örneğinde olduğu gibi, düşman tehdidine karşı hazır olma amacını taşımaktadır. Ayrıca Deli Dumrul'un eşi sınanır; ölüm karşısındaki korkusuz tavrı ile cesaretini ve eşine olan bağlılığını, sevgisini gösterir.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı Selcen Hatun'a kavuşmak için zor görevleri yerine getirir, üç canavarı öldürerek Selcen Hatun ile evlenmeye hak kazanır (evlilik sınavı). Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda "*Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin!*", yine "*o kızın (Selcen Hatun) üç canavar kalınlığı var!*" sözleri sınama motifiyle ilgilidir. Selcen Hatun, Kan Turalı ile babasının ordusuna karşı savaşarak eşinin kendisine yardım etmesini gurur meselesi yapar; ileride başına kakınc olacağını düşünerek karısını öldürmek ister. Sadakatini sınıyormuş gibi yaparak öldürmekten vazgeçer. Kanturalı'ya "*üç canavarı yenersen kızımı sana vereceğim!*" diyen Trabzon Tekfuru olan kâfir beyi de sınanmış, verdiği sözü tutmadığı için cezalandırılmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda eş seçimi de önemlidir. Genel olarak eşlere seçim hakkı tanınır. Kadınların da erkeklerin de eşlerinde aradıkları ilk özellik "cesaret" ve "yiğitlik"tir. Dönemin koşulları ve yaşam standartları düşünüldüğünde soylu bir aileye sahip cesur kadın- erkeklerle evlenmek aile birliğinin devamı açısından önemlidir. Kan Turalı, savaşta güçsüz düşerek yenilir, Selcen Hatun onu kurtarır. Aynı şekilde Selcen Hatun da "*ben de seni sınıyordum!*" diyerek bağlılığını ve sevgisini gösterir. Kan Turalı, Selcen Hatun'u alabilmek için birçok zor sınavdan geçmektedir.

Kazılık Koca oğlu Yigenek boyunda Yigenek'in sınanması ve Kazılık Koca oğlu Yigenek'in 15- 16 yaşına gelince esir olan babasını kurtarması anlatılır. Cesaret, tanıma ve sadakat bağlılık sınavı dikkati çekmektedir.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda Konur Sarı Çoban, Tepegöz, Basat ve arka planda ise Oğuz toplumu sınanmaktadır. Basat Tepegöz ile hem cesaret ve gücünü kullanarak hem de aklını kullanarak mücadele etmektedir. Bu boyda iki farklı zıt kimliğin sınavı, çatışması dikkati çeker. Burada sinama ile zaman ve mekân üstü bir gerçekliğin simgelen- diğini söyleyebiliriz. Cesaret, akıl, eş seçimi ve evlilik- eş seçimi, kuvvet ve zor görevlerin yerine getirilmesi, tanıma sınavları yer almaktadır. Tepegöz, onu büyüten, içinden çıktığı Oğuz iline nankörlük ettiği, isyan ettiği için öldürülerek cezalandırılmıştır. Peri kızı çobana "*Oğuzun basına kötülük getirdin*" diye mesajını Oğuz toplumuna vermiştir. Bu anlatıda doğayı koruma, nankörlük etmeme, yasaklara uyma konusunda önemli iletiler verilmektedir.

İnsanın zaafı, toplumsal değerlerin yozlaşması, doğanın kirlenmesi ve bunlara karşılık toplumun cezalandırılması vurgulanmaktadır. Basat bilgelik (aklı) ve güç kullanarak Tepegöz'ü öldürür, sinamayı geçerek kendini ispat ettiği gibi toplumu da bir beladan kurtarır. Boğaç Han'ın, yumruğunun boğaya destek olduğunu anlayarak yumruğunu çekip, boğayı yere yıkışı da, Basat ve Tepegöz'de olduğu gibi, fiziki güçle aklın birleşmesine güzel bir örnektir. Yukarıda bahsedilen örneklerde de görüldüğü gibi, kahraman adayları, kahraman- lıklarını daima akıl ve güç birleşimiyle elde ederler. Yani, bu kahramanlar, "*(...) giderek evrenselleşen bir felaketi ortadan kaldıran 'düşünen insan' rolüne bürünürler*" [Korkmaz 2000: 259].

Begil oğlu Emren boyunda Kazan Bey'in Begil'e söylediği "*bu hüner atın mıdır, erin midir?*" sözleri üzerine Begil; Salur Kazan onun yiğitliğini, avdaki hünerini küçümsediği için Kazan'a küser ve Bayındır Han'a düşman olur. Küskünlük süreci; kahramanların özeleştirme yapımlarını sağlayan, otoriteye sadakat ve bağlılık konusunda ders veren önemli bir sinama sürecidir. Begil'in cezası hafiftir, avda attan düşer ve ayağı kırılır. Kıskançlık, ihmal, küsmek, alınganlık, kibir gibi zaafların bireyleşme sürecinde önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Begil kolektif bilincin dışına çıkmasının cezasını çekmektedir. Bu anlatmada benzete- rek ve işaretlerle tanıma, suçluluk masumluk sınavı, cesaret kahramanlık sınavı dikkati çekmektedir.

Uşun Koca oğlu Seyrek boyunda Uşun Koca oğlu Segrek ağabeyi Egrek'i kurtarmak için mücadele etmektedir. "*Oturduğu yeri bu beyler kılıç ve ekmek ile aldı*" ifadesi çok önemlidir. Bu anlatmada Egrek, kardeşi Segrek, Segrek'in hanımı sınanmaktadır. Gerdek gecesi kılıcını araya koyan Segrek, ant içer ve nişanlısına beklemesi için mühlet verir. Beyleri ama sınanan beyleri çiğnemenin cezası Egrek için esir düşmek olmuştur. Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda, Uşun Koca'nın oğlu Egrek, tüm beyleri çiğneyip Kazan Bey'in divanı- na gelir, karşısına oturur. Bir gün Ters Uzamış adlı yiğit, Egrek'i baş kesip kan dökmeden, aç doyurup yalın giydirmeden böyle davrandığı için eleştirir. Uşun koca oğlu Seyrek boyunda, Ters Uzamış'ın söylediği "*bre Uşun Koca oğlu bu oturan beyler her biri oturduğu yeri kılıcı ile ekmeği ile almıştır, bre sen baş mı kestün kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın*" sözleri sinama- sınanmanın önemini ve kahramanın toplum tarafından kabul görüp statüsünün neye göre belirlendiğini göstermesi bakımından dikkatle değerlendirilmesi gereken çarpıcı bir örnektir. Bunun üzerine Egrek Kazan Bey'den akın diler ve kırk yiğidiyle akına çıkar. Bu akın sırasında kâfire tutsak olur [Ergin 2011: 225- 226]. Cesaret, kahramanlık, evlilik, tanıma sınavlarının yer aldığı bu anlatmada; akıl ve beceri ile zor bir sınavın başarıldığı görülmektedir.

Salur Kazan'ın esir olduğu boyda Salur Kazan, oğlu Uruz, Beyrek, Trabzon tekfur ve hanımı sınımandır. Ava çıkma, Oğuz uykusu, kuyuya atılma, meydana düşmanla savaşma ve er dileme sınavının yapıldığı ortamlardır. Cesaret, kahramanlık, bağlılık, itaat, tanıma sınavlarının yer aldığı bu boyda, Uruz Trabzon tekfurunun elinden babasını kurtarmak için mücadele etmektedir. Uruz babasını düşman esaretinden kurtarır, Uruz babası ile savaş meydanında karşı karşıya kalır ve tanıma sınavından sonra baba- oğul birbirini tanıyarak kucaklaşır. Salur Kazan'ın esir olduğu boyda Kazan'ın tekfura söylediği "*vallah billah doğru yolu görür iken eğri yoldan gelmeyeyim*" sözü, Kazan'ın sınavı başarı ile tamamlamasına sebep olur.

İç Oğuz'un Dış Oğuz'a asi olduğu boyda Dış Oğuz beyleri ganimet paylaşımına davet edilmeyince küser. Aruz Kazan Bey'e düşman olur. Bu boyda Kazan'ın, dayısı Aruz'un, iç ve dış Oğuz beylerinin ve Beyrek'in sınıandığını görüyoruz. Beyrek'in Kazan Han'a asi olmadığı için ona olan sadakati sebebiyle Dış Oğuz beylerinden Aruz Bey tarafından, Aruz Koca'nın ise Beyrek'i öldürdüğü ve Kazan'a asi olduğu için de cezalandırılarak öldürüldüğünü söyleyebiliriz. İç Oğuz'un Dış Oğuz'a asi olduğu boyda Beyrek'in Aruz'a söylediği "*ant içmem Kazan uğruna baş koymuşum*" sözleri; Dede Korkut Kitabı'nda sınama ve sınavın ne kadar önemli olduğunu, destanlarda anlatılanları çok kısa fakat etkili bir şekilde ifade ettiğini düşündüğümüz çarpıcı örnekler arasında yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda Sınamanın Yapıldığı Ortamlar

Av: Oğuz beylerinin sınıandığı ve bir savaşçı olarak eğitildikleri en önemli ortamlardan biri av mekânlarıdır. Dede Korkut Kitabı'nda "*av avlamak kuş kuşlamak*" şeklinde avdan sıkça söz edilmektedir. Türk destan kahramanlarının savaş eğitimi çoğunlukla avda yapılmaktadır. Avcılık başlangıçta bir geçim kaynağı olarak daha fonksiyonel bir yapı arz edenken sonraları daha ziyade savaş tatbikatı ve eğitimi görevi üstlenmeye başlamıştır [Duymaz 1999b: 188]. Dede Korkut Kitabı'ndaki alplerin büyük kısmının avda eğitildiğini, gençlerin ise silah kullanmayı ve savaşmayı avda öğrendiklerini söyleyebiliriz. Salur Kazan, on altı yaşına gelmesine rağmen bir kahramanlık gösterip alp olamayan oğlunu eğitebilmek için ava götürür, ancak karşısına düşman çıkar, Salur Kazan'ın sözünü dinlemeyen Uruz, düşmana esir düşer [Duymaz 1999b: 188].

Eğitimin önemli bir parçası olan av, uygulamalı bir eğitim sürecidir. Ava çıkmanın ve avlanmanın da belirli kuralları vardır (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy örneğinde olduğu gibi). Dede Korkut Kitabı'nda av önemli bir sınama ortamıdır. Av olayların akışına yön veren, destanın yapısında bir kırılma noktası, itici bir güç, kahramanın eğitildiği, savaşa ve her tür mücadele için hazırlandığı aynı zamanda kahramanın cesaretini, hem fizik hem zihin gücünü ispatlayabildiği önemli bir sınav ortamıdır. Dirse Han ve Salur Kazan'ın av sahnelerini örnek olarak verebiliriz. Dede Korkut Kitabı'nda geçen Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Kazan avda iken yurdunu düşman yağmalayarak annesini, eşini ve oğlunu esir alır. Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in esir olduğu boyda, oğlunun "hüneri oğul babadan mı görür, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ben senden ne gördüm ne öğreneyim" sözünü haklı bulan Kazan, onunla birlikte avlanmaya çıkar. Amacı, oğlunun ata binmeyi, ok atmayı ve kılıç kullanmayı öğrenmesidir. Av sırasında düşmanın saldırısına uğrayan Kazan, burada da oğluna düşman kimdir, nasıl hareket eder, kendileri düşmana karşı neler yapar, bunları birer birer izah eder [Ergin 2011: 157- 158]. Özellikle Uruz'un annesi, av dönüşünde oğlunu Kazan'ın yanında göremeyince nasıl oğul sahibi olduğunu, oğlunu ne kadar sevdiğini ve onun için her şeyi yapmaya hazır olduğunu defalarca dile getirir [Ergin 2011: 163- 166].

Begil Oğlu Emren boyunda, Begil'in Han Bayındır'ın huzuruna gittiği günlerin birinde bütün Oğuz beyleri ava çıkar ve sonrasında da toplumun "*bütün bireylerinin katıldığı şö-*

len', 'sığır' (av merasimleri) adı verilen geniş katımlı (bir) tören' [Görkem 2009: 413] düzenlenir. Dede Korkut Kitabı'nda av farklı bir işleve sahiptir. "Av, sosyal ortamı, vakanın örgütlenişini tamamlayan bir gerçeklik duygusu verir. Olay için bir hazırlık safhası olduğu gibi, sosyal gerçeklik duygusu ile kahramana kendini gerçekleştirme ve kanıtlanma olanaklarını kapsayan bir mekâna dönüşür" [Eliuz 1998: 510]. Bu yönüyle av, "alplar topluluğuna üye olmanın şart(larından)" [Duymaz 1999c: 117] biridir. Bu destanlarda en çok avlanan hayvan geyiktir. Dede Korkut Kitabı'nda av, kahramanın kendini kanıtlayacağı önemli bir ortamdır. Begil Oğlu Emren boyunda av, olgunlaşma ve sosyalleşme sürecinin bir simgesi olarak karşımıza çıkar. Alplar topluluğuna katılma şartları, toplumun içinde bulunduğu veya hikâyenin teşekkül ettiği tarihi, sosyal ve kültürel şartlara göre değişebilmektedir. Bunların en başında ise alp ve topluma düşman olan vahşi bir hayvanla mücadele, yani vahşi bir hayvanı öldürme gelmektedir. Avcı- göçebe toplumun ilk dönemlerinde "sosyal ve reel" bir tehlike arz eden vahşi bir hayvanın öldürülmesi son derece fonksiyonel ve gerçekçidir [Duymaz 2000: 112- 113].

Tutsaklıktan kurtarma: Dede Korkut Kitabı'nda konuyla ilgili pek çok örnek mevcuttur. Boğaç, kendini öldürmek isteyen babasını, yine namert kırk yiğidin elinden kurtarır. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu ise başlı başına tutsak bir babanın oğlu tarafında kurtarılmasını anlatır. Yigenek, Düzmürd Kalesi'nde tutsak bulunan babası Kazılık Koca'yı kurtarır. Yigenek'in babası, Bayındır Han'dan akın dileyip yurdundan ayrılır, ancak bir daha geri dönemez, düşmana tutsak olur. Bu arada Kazılık Koca'nın bir oğlu olur. Kendisinden saklanan babasının tutsak olduğu bilgisini öğrenen Yigenek, adı geçen kaleye giderek babasını kurtarmayı başarır [Ergin 2011: 90, 199- 206, 218]. Babasını kurtaran oğullar arasında Uruz da vardır. Dede Korkut Kitabı'nda tutsaklık süreci, kahramanın sınanması için önemli bir ortamdır. Tutsaklığın sınama motifine zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

Esir düşme, esirlikten kurtulma ve akrabalarını kurtarma süreci de, Dede Korkut Kitabı'nda çok sık rastladığımız bir sınama ortamıdır. Beyrek, Uruz, Salur Kazan esir düşer. Kazılık Koca oğlu Yigenek ve Salur Kazan oğlu Uruz babalarını; Uşun Koca oğlu Segrek ağabeyi Egrek'i kurtarmak için mücadele etmektedir. Salur Kazan da düşman tarafından esir edilip götürülen Uruz'u kurtarır. Salur Kazan Oğlu Uruz, Uşun Koca Oğlu Segrek ve Kazılık Koca Oğlu Yigenek boyunda tutsaklık durumu, beylerin oğulları on beş, on altı yaşına gelinceye kadar saklanmaktadır. Tutsaklık anlatımlarında küçük düşürücü bir durum olarak değerlendirilmektedir. Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde Segrek, Salur Kazan'ın oğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Yigenek hikâyesinde Kazılık Koca'nın tutsaklığı, saklanır. [Karakas 2013: 1870]. On altı yaşlarındaki oğul, tesadüfi bir şekilde babasının veya ağabeyinin tutsak olduğunu öğrenerek, tutsağı kurtarmaktadır. Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han, Kazılık Koca Oğlu Yigenek, Salur Kazan'ın Tutsak Olduğu, Uşun Koca oğlu Segrek, Begil Oğlu Emren boyunda; oğullar babalarını tutsaklıktan kurtarmaktadır. Tutsaklıktan kurtarma motifi, bu beş anlatımda oğulların kahramanlığının yüceltilmesi amacıyla kullanılmıştır [Karakas 2013: 1871]. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı ve Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu boylarda ise babanın oğlunu tutsaklıktan kurtardığı görülmektedir. [Karakas 2013: 1875]. Bay Püre Oğlu Bamsı Beyrek boyu da "tutsaklıktan kurtarma motifi" açısından oldukça zengindir. Beyrek, 16 yıl boyunca süren tutsaklıktan hem kendisini hem de 39 yiğidini kurtarmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda "tutsaklıktan kurtarma motifi"nin bey oğullarının kahramanlıklarının anlatımı için bir araç olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Ad alma: Ad alma, ad kazanma süreci de Dede Korkut Kitabı'nda sıkça karşılaştığımız bir sınama ortamıdır. Jean Paul Roux anlatıda kan dökmeyi gerektiren ad almayı, erginlenmenin bir aşaması olarak kabul eder [Roux 2002: 229]. Bayındır Han'ın divanında yer

edinebilmenin şartı kahramanlık ve cömertliktir. Mukaddimede "*er malına kıymayınca adı çıkmaz*" [Ergin 2011: 74] ifadesi de bunu vurgulamaktadır.

Uşun Koca Oğlu Seyrek boyunda Egrek, bütün beyleri çiğneyip Kazan Bey'in divanına gelir. Egrek baş kesip kan dökmediği, aç doyurup yalın giydirmedeği için eleştirilir. Bunun üzerine akın diler ve 40 yiğidi ile akına çıkar, tutsak olur [Ergin 2011: 225- 226].

Dede Korkut anlatmalarının genelinde görüldüğü üzere, bir kahramana ad verilmesi ancak çocuğun baş kesip kan dökmesiyle gerçekleşir. Bay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyunda "*ol zamanda bir oğlan baş kesmese kan dökme ad komazlar idl*" ifadesi yer almaktadır [Ergin 2011: 118]. Kılıç kuşanarak baş kesip kan dökmenin ve sofraya çekip açları doyurmanın en önemli sınama şekli olarak değerlendirilebileceği düşüncesindeyiz. Kahramanın ad alabilmesi için temel şart kan döküp baş kesmektir [Ergin 2011: 118]. Anlatmaya göre Dirse Han'ın oğluna boğayı öldürdükten sonra, Dede Korkut tarafından "Boğaç" adı verilmektedir [Ergin 2011: 83]. Boğaç, Beyrek ve Basat cesaret, güç, kahramanlık sınavlarından geçerek ad almaya hak kazanır. Ad ve san kazanmanın iki yolu vardır. Hünerli (güç, kuvvet, kahramanlık) olmak ve erdemli (cömert, doğru, dürüst, sadık) olmak; oturduğu yeri kılıç ve ekmek ile almak.

Mağara: Sembolik anlamıyla mağara, bireyin kendisini tanıma ve tanıtmaya sürecinde önemli bir mekân olarak kullanılmaktadır. Mağaraya girme ve mağaradan başarıyla çıkabilme, kahraman için zor sınavlardan biridir. Mağara kahramanların sınıandığı, bu sınama ile değişme, gelişme, olgunlaşma süreçlerini tamamladığı bir geçiş ortamı, sembolik bir köprü işlevini yerine getirir. Aslında mağara kahramanın dönüşüm geçirerek hayata yeniden başladığı bir doğum noktası olarak da değerlendirilebilir. Birey, toplumdan uzaklaştıkça kendini daha iyi tanıyıp ve tanıtmaya imkânı bulur.

Dede Korkut Kitabı'nda mağara, Basat'ın kendisini kahraman olma yolunda erginleştirdiği mekândır. Dede Korkut anlatmalarından Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda Basat'la Tepegöz bir mağarada mücadele eder. Tepegöz, yüzük ve kılıç kullanarak Basat'ı kandırmaya çalışır. Ancak Basat, bunların bir hile olduğunu anlar [Ergin 2011: 158- 163]. Basat, halkın başına musallat olan Tepegöz ile mağarada mücadele eder ve onu öldürür. Bu anlatmada mağara, hem savaşın ve hem galibiyetin doğduğu yerdir. Mağarada, kahraman sınanır ve kendi gücünü ve aklını gösterme, kanıtlanma imkânı bulur. Tepegöz'ün de mağarada doğduğunu göz önüne alırsak; mağaranın olumlu ve olumsuz özellikleriyle bilinçaltına ev sahipliği yaptığını, Tepegöz'ün ise olumsuz ve karanlık özellikleri yansıtan bir gölge arketipi [Jung 2005] olduğunu düşünebiliriz.

Sonuç

Sosyal, kültürel, ahlaki ve hukuki yönü başta olmak üzere Oğuz boylarının çok yönlü anlatıldığı Dede Korkut Kitabı'nda, sınama- sınanma motifinin kapalı bir işlevi olarak, kültürel kimliğin inşası ve geleneğin aktarılma süreci sembolize edilmektedir. Sınama ve sınanmanın, fiziki ve psikolojik olarak bireyi ve toplumu hayata hazırladığını, örnek olaylar aracılığıyla iletiler vererek, kahramanlar üzerinde önemli bir yaptırım gücüne sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Sınamaların, yerine getirilmesi zor ve tehlikeli görevlerin önemli bir işlevi de; değerlerin öğretilmesi, korunması, aktarılması, hatırlatılması süreciyle ilgili olup; iyi, doğru, sadık, cesur, dürüst, namuslu, cömert, çalışkan olmanın; yalancı, hilekâr, ikiyüzlü, tembel, kurnaz, zalim olma ve sadık olmama karşısında daima üstün olduğunu vurgulamaya çalışmaktır. Sınamaların içeriği ve sonucu, toplumun dünya görüşü ve ahlaki yapısı ve en önemlisi de kültür kodları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda, kahramanın, sınavları aşarak erginlenmesi ve dönüşüme uğraması simgesel ölüm sonrasında ortaya çıkan bir süreçtir. Dede Korkut Kitabı'nda, sınama-sınanma, bir birey olarak topluma katılmak için geçirilen olgunlaşma (erginlenme) sürecinin simgesel anlatımının yanı sıra, olumsuzluklara dikkati çekme, kolektif bilinçaltını harekete geçirme, cezalandırma yaptırımıyla insan ilişkilerini düzenleyerek toplum düzenini koruma, problemsiz nesiller yetiştirme işlevlerini de yerine getirmektedir. Sınama- sınanma, kültürel belleği, ahlaki ve hukuki yasakları, doğaya uyum metotlarını oluşturup düzenlemede de önemli işlevlere sahiptir.

Güç, cesaret, kahramanlık; evlilik, eş seçimi; sadakat, bağlılık, itaat; tanıma, kimlik; cömertlik, misafirperverlik yönünden sınanan kahramanın; sınama sürecini başarıyla tamamlaması beklenir. Sınama sürecinde kahramanın yardım alması, (Kan Turalı'nın Selcen- Selcen Hatun'dan, Emren'in Kazan Bey'den yardım istememesi gibi, küçük düşerim korkusuyla Salur Kazan'ın Karaçuk Çoban'ın yardımını reddetmesi gibi), sınamayı yarıda bırakması, sınanmaktan kaçması (Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek'le yarışmaya devam etmesi gibi) hoş karşılanmaz. Kalın Oğuz Beyleri içinde "başa kakınç yüze dokunç" olması en büyük korku ve utanç konusudur. Bu sınamalardan başarı ile çıkan beyler için bireysel kimliğin ilanı, toplum tarafından onaylanma, saygı ve itibar görme ve cesaretini gösterme aracı olarak çok önemlidir. Sınavdan geçemeyenler cezasını çekmekte, topluma, değer yargılarına ters düşen eylem ve sözler cezalandırılmaktadır. Bu yönüyle sınama motifi, toplumsal yapıyı koruma, yaşatma, değer yargılarını genç kuşaklara aktarma işlevini sürdürmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nı incelediğimizde söz uçar misali, söz ve nasihatın yeteri kadar etkili olmadığını; yaşayarak öğrenme, sınanma- sınavdan geçmenin aktif katılımı ve etkili bir öğrenme süreci olduğunu söyleyebiliriz. Dede Korkut Kitabı'nda bireyleşme ve erginlenme sürecinde sınama ve sınanmanın; hüner ve erdem yönüyle yani bedenen ve ruhen bireyin gelişimine katkı sunma ve toplumsal-kültürel devamlılığı sağlama işlevlerinin özellikle vurgulanmasının önemli olduğu düşüncesindeyim.

Sınama motifi kahramanların mücadelesi için hareket ettirici bir sembol hâline gelmiştir. Sınama kahramanın bireysel kimliğini oluşturma, kendini ifade etme, topluma uyarılarda bulunma, tehlikeye işaret edebilmenin bir aracıdır. Kısaca kültürel kodların ve ahlaki normların yaşatılması, korunması gelenekten geleceğe aktarım için semboliktir.

Türk kültürünün en önemli miraslarından biri olarak kabul edilen Dede Korkut Kitabı'nın âdeta bir sınamalar kitabı olduğunu söylemek mümkündür. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki anlatma çerçevesinde, sınama motifini ve işlevlerini değerlendirilip Dede Korkut Kitabı'ndaki sınamaların, kültürel bir eğitim süreci olduğuna dikkat çekilmelidir. Bu sınamaların kendine özgü zamanı, mekânı, kuralı, ödül ve kazanımı, yaptırım ve cezası bulunan bir oyun gibi düşünülebileceği görüşündeyim. Sınama ve sınanmanın; aktif katılımı ve toplumsal bir kimlik oluşturma, kültürel ve toplumsal belleği kullanma, koruma ve aktarma, sosyal düzeni koruma ve sürdürme, ders verme, sembol davranışlarla toplum yapısındaki bozulmaya ve değer yargılarındaki değişime dikkati çekerek uyarma işlevi başta olmak üzere açık ve kapalı pek çok işleve sahip olduğu tespit ve tahlil edilerek görülmüştür. Dede Korkut Kitabı'nda; kahramanların yanı sıra, geçmiş ve şimdinin; eski ve yeninin de simgesel olarak sınıandığını, sınama- sınanmanın sonucu göre ödül- kazanım veya ceza-kayıp (yaptırım) sisteminin bütün boylarda uygulandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABDULLA K. [2015]. *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, Aktaran: Ali Duymaz, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- ARSLANTÜRK Z. Amman T. [1999]. *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.
- COŞTU Y. [2009]. "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX, S:3.
- DUYMAZ A. [1999]. "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri üzerine Bir Değerlendirme", *II. Uluslararası Dede Korkut Kolokiyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, ss. 205- 217.
- DUYMAZ A. [1999b]. "Dede Korkut Kitabı'nda 'Hüner' ve 'Erdem' Kavramları Üzerine", *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı- Bildiriler*, Ankara: İLESAM Yay. 187- 198.
- DUYMAZ A. [1999c]. "Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (19-21 Ekim 1999)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., s. 109- 122.
- DUYMAZ A. [2000]. "Dede Korkut Kitabında Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- EKİCİ M. [2001]. "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük", *Millî Folklor*, S. 52, ss. 50- 59, Ankara.
- ELİADE M. [1994]. *Ebedî Dönüş Mitosu*, Ankara: İmge Yay.
- ELİUZ Ü. [1998]. "Toplumdan Bireye Geçiş Sürecinde Bamsı Beyrek", *Türk Dili Dergisi*, c.1998/1, S. 558, s. 507- 517.
- ERCAN A. R. [2000]. *Eğitimde Biz ve Çocuklarımız*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- ERGIN M. [2011]. *Dede Korkut Kitabı I. Giriş- Metin- Tıpkıbasım*, 8. Baskı, Ankara: TDK Yay.
- GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, <http://www.tdk.gov.tr> (E.T. 15.12.2015)
- GÜNAY U. [1998]. "Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili", *Millî Folklor*, 37: 3- 13.
- JUNG C. G. [2005]. *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yay.
- KARAKAŞ R. [2012]. "Dede Korkut Hikâyelerindeki Bey Oğullarının Nitelikleri ve İşlevleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S: 1, ss. 155- 168.
- KARAKAŞ R. [2013]. "Dede Korkut Hikâyelerinde 'Tutsaklıktan Kurtarma Motifi' ve 'Bey Oğulları' Arasındaki İlişki", *Turkish Studies*, S. 8, ss. 1867- 1879.
- KOÇAK A. [2004]. "Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler", *Gazi Üniversitesi Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay, ss. 280- 298.
- KORKMAZ R. [2000]. "Fenomenolojik Açısından Tepegöz Yorumu" *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. ss. 259- 270.
- KORKMAZ Z. [2006]. "Dede Korkut Hikâyelerinde İnsan ve Doğa", *Türk Dili*, C. XCII, S. 657, ss. 50- 257
- KURTKAN Â. [1979]. *Genel Sosyoloji*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., S. 24.
- ÖZKAN Saltık T. [2009]. "Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Bamsı Beyrek ve Erginlenme Süreci", *Millî Folklor*, S. 81, ss. 27- 33.
- ROUX J. P. [2002]. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul: Kabalıcı.
- THOMPSON S. [1946]. *The Folktale*, U.S.A., New York: The Dryden Press, ss. 415- 416.
- THOMPSON S. [1975]. *Motif Index of Folk-Literature*, London: Indiana University Press, Third Printing, Vol: I, 29-35.
- UÇKUN R. [2003]. *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- YILDIRIM D. [1998]. *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yay.